

В.С. Романовський,
кандидат історичних наук,
член Харківського історико-
філологічного товариства,
доцент на кафедрі культурології
Харківської державної академії культури

**«УКРАЇНСЬКИЙ МЛИНОЛОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ»
ТА ЙОГО ПАМ'ЯТКОЗНАВЧИЙ ХАРАКТЕР:
ВІДГУК НА ДРУГИЙ ВИПУСК (2019 Р.)**

Український млинологічний журнал. Науковий журнал Української Млинологічної Асоціації (УМА) / Редактор і упорядник випуску Олена Крушинська. – Харків – Київ: Видавець Олександр Савчук, 2019. – Випуск другий. – 304 с., 545 іл.

«Український млинологічний журнал» наразі є неперіодичним виданням, сформованим за взірцем наукових збірників зі спільною тематикою. Необхідно бодай побіжно простежити традицію, до якої цей журнал/альманах долучається. Це дозволить краще усвідомити його місце в загальному процесі таких студій, поцінувати в порівнянні з подібними виданнями.

До недавнього часу млинологія (млинознавство) в Україні не справляла впливу на наукові дослідження, це слово не набуло вжитку. Звісно, самі млини як пам'ятки культури у ХІХ–ХХ ст. привертали увагу дослідників і митців. Слід згадати хоча б імена таких відомих науковців, як Хведір Вовк, Микола Сумцов, Стефан Таранушенко, Архип Данилюк, Леонід Прибега, які, звісно ж, не обмежувалися вивченням одних лише млинів. Цим пам'яткам приділено увагу в книжках про музеї народної архітектури, на сторінках журналів «Народна творчість та етнографія», «Пам'ятки України» тощо.

На час проголошення державної незалежності 1991 р. Україна вже мала поважну пам'яткознавчу традицію, що розвивалася за надзвичайно складних історичних обставин. Наукове пам'яткознавство, минувши стадію початкового розвитку в межах статистичних, археологічних, історичних, етнографічних досліджень (ХІХ – початок ХХ ст.), підготувало ґрунт до становлення державної системи охорони культурної спадщини, починаючи з 1917 р. Саме це практичне завдання послугувало одним із найважливіших чинників взаємодії

фахівців різних наук і формування українського пам'яткознавства як комплексної дисципліни, спонукало до класифікації всіх без винятку об'єктів культурної спадщини. Поява терміна «пам'яткознавство» на зламі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. стало певним підсумком цієї тривалої співпраці. Визначальними на сьогодні в цій царині є розробки науковців Інституту історії України, Центру пам'яткознавства Національної Академії наук України й Українського товариства охорони пам'яток історії та культури [див. 11 тощо].

Ідеальним породженням пам'яткознавства з його академічними стандартами мав стати багатотомний Звід пам'яток історії та культури, однак цілковиту реалізацію цього проекту бачимо насамперед у столиці. У різних областях України все далеко не так райдужно. Доводиться про це говорити, аби збагнути, чому нам необхідні такі збірники, як «Український млинологічний журнал». Так, у Харкові після десятків років праці багатьох авторів (із 1982 р.!) чиновники не наважилися подати до друку том Зводу, присвячений обласному центру, й аж 2018 р. розпочали видання серії з книги про пам'ятки Куп'янського району навмання. За радянської доби Харківський том не встигли видати згідно з первісним задумом, що згодом став неприйнятним через історичну неповноцінність. Можливо, тепер підготовку книги до друку гальмують інтереси забудовників. Велика біда також у тому, що реалізацію наукового проекту віддано під нагляд і керівництво переважно далеких від дослідницької праці директорів ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини». Наукова робоча група обласної редколегії Харківського тому як постійний творчий колектив понині так і не сформована, цього не допустив чиновницький апарат. Особливо пам'ятний розгром відділу Зводу пам'яток згаданого обласного комунального закладу в першій половині 2007 р., чим зупинено щойно пожвавлену підготовку видання ще на десятиріччя.

На зламі ХХ–ХХІ ст. ми з гіркотою дивимося на цілеспрямовані, нахабні спотворення культурних надбань і подальші втрати пам'яток у різних районах області. Відомості про них не потраплять до розрізнених частин Харківського тому Зводу, адже статті щодо втрачених об'єктів не передбачені. Традиційні млини, які ще дивом збереглися на своїх місцях, є особливо вразливою групою пам'яток, оскільки давно втратили функціональне призначення й перспективу відновлення. Із такими темпами подання до друку зібраних матеріалів можна запустити ще на декілька десятків років проект Зводу зруйнованих,

спалених і перебудованих на початку XXI ст. пам'яток Харкова й області. Серед них – водяний млин (1900 р.) у с. Мала Вовча Вовчанського району, що не дочекається вже статті у Зводі пам'яток, бо розібраний на початку 2000-х рр. Архітектор Денис Вітченко в обох випусках «Українського млинологічного журналу» охарактеризував цю цікаву пам'ятку. Це лише один приклад. Теорія, як знаємо, знаходить підтвердження на практиці.

Слід наголосити, що українське пам'яткознавство ще наприкінці минулого століття було орієнтоване насамперед на державу як механізм правової дії, фінансування й оприлюднення досліджень. Реалії сьогодення такі, що в Україні виникла суперечність між громіздкою системою офіційних установ і громадянським суспільством, яке активно формується. З'явилися приватні видавництва, що розширили можливості дослідників і тонко відчують запити освіченого читача. Номенклатура (ієрархія посад) уже не є визначальною у видавничій справі. Дослідники мають вибір між державним і приватним видавцем. У кінцевому підсумку провідну роль відіграє не форма власності видавництва і установ культури, а люди, що гуртуються навколо творчого задуму. Це доводить і випуск чергового числа «Українського млинологічного журналу» силами громадської організації та приватного видавця, цього разу за підтримки державного фонду. Сучасний дослідник користується також можливостями вільного інформаційного простору та новітніх технологій. Сприймаючи досвід усього світу щодо охорони й популяризації культурної спадщини, маємо знати не лише стандарти, але й громадські почини, впливові у країнах Західної Європи. Не для того, аби заперечити теоретичні здобутки українського пам'яткознавства, але щоби зробити їх так само дієвими.

У другій половині XX ст. ставлення до культурної спадщини на Заході було настільки поважним, що окремим групам пам'яток присвячено цілі монографії. При чому підкреслено увагу викликала діяльність людей, пов'язана з певними технічними засобами [напр. 20]. Про всеосяжні проекти, що охоплювали б усі види пам'яток, не йшлося. Саме в цей час у країнах Західної Європи й виникла молінологія (від лат. «млин» та гр. «слово, вчення»). На міжнародному рівні термін *molinology* запровадив д-р Жуан Мігел душ Сантуш Сімоїнш на португальському Першому симпозіумі з млинології у вересні 1965 р. Він уважав молінологію наукою про млини та подібні до них пристрої, а збереження знань про такі традиційні, проте застарілі «двигуни» розглядав як одне з її завдань. Водночас це знання вважав

розділом в історії технологій і частиною історії цивілізації [2, с. 14]. У країнах Західної Європи з'явилися наукові видання, постали національні та теренові млинарські об'єднання. «Український млинологічний журнал» доносить цю інформацію до читачів.

І ось одна з громадських організацій в Україні виникла як результат дослідницької уваги до млинів. Усе почалося з того, що 2007 р. черкаський історик Назар Лавріненко (нар. 1979 р.) власноруч відновив вітряка в рідному селі Івківці на Чигиринщині коштом місцевої громади. Однак надалі для поладження й реставрації млинів Черкащини потрібне було значне фінансування. Ні державні, ні самоврядні органи, ані спонсори чи меценати нічим не допомогли [9]. Однак дослідник не склав руки й із жовтня 2009 р. став дійсним членом Міжнародного млинознавчого товариства (The International Molinological Society, TIMS). Назар Лавріненко – організатор Першої міжнародної наукової конференції «Історія Українського традиційного млинарства» (Черкаси, 2009 р.), голова правління громадської організації «Українська млинологічна асоціація», науковий редактор видання «Український млинологічний журнал / альманах» (Вип. 1 – 2011–2014 р., шеф-редактор В. Недяк).

Міжнародне млинологічне товариство (TIMS) – громадська організація, що існує вже понад пів століття й наразі об'єднує більш як 500 дослідників у понад 30 країнах світу (серед них і діячів Української млинологічної асоціації, що постала 2011 р.) та провадить щочотирирічні міжнародні наради. На останній із них (Берлін, 2019 р.) наша країна представлена заочно саме «Українським млинологічним журналом». З орієнтацією на закордонного читача статті й ілюстрації анотовано англійською. Як відзначає секретар TIMS Тарсіс ван Берхе Генехаувен (Нідерланди), це товариство є насамперед неприбутковою організацією однодумців [2, с. 12].

Тим не менше в різних країнах млинологія приваблює грантодавців. Такими грантодавцями є й державні фонди. У цьому разі важливий не статус грантодавця, а відсутність весільних генералів на бенкеті науки, яких так багато в тих-таки обласних редколегіях нашого Зводу пам'яток. За підтримки грантодавця – Українського культурного фонду – підготовлено й другий випуск шикарного журналу з претензійною назвою, що проголошує постання українського млинознавства. Адже млини, на думку редактора й упорядниці випуску, к. х. н. Олени Крушинської, «як жодні інші пам'ятки, пов'язані з людськими долями» [6]. Мабуть, щось подібне скаже кожен майстер про

свою справу. Договір про надання гранту розміщений у вільному доступі в Усемережжі. Показово, що Український культурний фонд та ГО «Українська млинологічна асоціація» підписали його 23 квітня 2019 р. й уже достроково (14 липня 2019 р.) харківське видавництво Олександра Савчука подало до друку інформаційно багатий, новаторський, гарно ілюстрований другий випуск журналу в три сотні сторінок широкого формату. Порівняйте: чиновницький апарат гальмує справу підготовки Харківського тому Зводу пам'яток історії та культури України десятки років, автори статей чекають на результат, і ось у 2018–2019 рр. з'явилися дві частини по Харківській області: 156 с. (м. Куп'янськ і Куп'янський район) і 224 с. (м. Чугуїв і Чугуївський район, лише в електронному форматі pdf). І це при тому, що формування окремого тому Зводу не вимагає вирішення складних концептуальних проблем; декілька академічних установ і Головна редакція визначили засади підготовки видання, склавши методичні рекомендації (зокрема, 1993 р.).

Другий випуск «Українського млинологічного журналу» містить 42 авторські статті, а також вступні та підсумкові публікації. Фундатори видання тривалий час визначалися з формою подання матеріалів, бо перший випуск представлено ще й як альманах. Другий випуск підготовлено за взірцем збірника наукових праць зі спільним напрямом досліджень. Видання не має розділів, однак послідовність розташування статей дозволяє простежити певну впорядкованість.

Перші статті журналу присвячені загальним проблемам млинознавства. Тарсіс ван Берхе Генехаувен (*слід зауважити, що в нідерландській мові немає фонемі [ɣ], літеру ɣ вимовляють подібно до нашого [x], тому застосована в журналі транслітерація «Тарсіс ван Берге Генехаувен» не є оптимальною. Висловлюю подяку за консультацію к. філол. н. Сергієві Вакуленку*) здійснив спробу обґрунтувати млинологію в широкому розумінні терміна як «науку про млини» [2, с. 14]. Два наступні нідерландські автори (Лео ван дер Дріфт і Тон Местерс) торкаються питань типології млинів як чільних об'єктів досліджень у цій царині; згодом також Олег Яриніч із Сахновщини супутньо до основної теми своєї статті запропонував власну класифікацію вітряків України [19, с. 291].

Зміст журналу побудовано переважно за географією пам'яток: у понад 20-ти розвідках охарактеризовано вітряки, водяні млини, навіть валила певних територій, населених пунктів переважно України, також Німеччини та Фландрії. Розвідки Михайла Сирохмана

(Ужгород) й Олега Яриніча (Сахновщина) могли б утворити розділ біографістики, однак мають чітко визначену територіальну прив'язку (присвячені будівничим Закарпаття та Волині). До цього ж блоку додано статтю черкаського автора Федора Гонци, при тому вона є теоретичною за своєю проблематикою й може бути корисною для ширшої аудиторії, якщо задекларовано («Концепція використання геоінформаційних систем у міждисциплінарному дослідженні млинарства»). Слід зазначити, що раціональний принцип систематизації матеріалів за географічною ознакою пам'яткознавство успадкувало від топографічних описів XVIII ст., що були тогочасною формою статистичних праць, відтак і від історико-статистичних досліджень XIX ст. Цей принцип переважно взято за основу й ув офіційному Зводі пам'яток, і в рецензованому «Українському млинологічному журналі».

Окрім публікації присвячені рухомим пам'яткам, різноманітним пристроям для подрібнення зерна від найдавніших часів до середини XX ст. (праці Олени Жам із Переяслава, а також інших авторів). Львів'янин Валентин Стецюк опублікував спогади про своє повоєнне дитинство на Луганщині «Маленький мірошник», в яких засвідчив використання ручних жорен у голодних 40-х рр. XX ст.

Одна розвідка має історично-правовий характер (Вікторія Пашенко, Черкаси). Дослідниця доводить, що занепад українського традиційного млинарства розпочався внаслідок реалізації системи продрозкладки 1919 р., подальших націоналізації й пограбування млинарських господарств. Очевидно, для ширших висновків ще потрібні порівняльні дані про кількість функціональних млинів на різних теренах за Української Держави 1918 р. та УСРР у 20-х рр. XX ст. й загалом річні показники за першу половину XX ст. Принаймні, земські статистичні збірники початку XX ст. вже за часів Російської імперії подавали відомості про виробництво муки загалом, водяні та парові млини зокрема. Так, на 1910 р. у Харківській губернії діяло 902 млини (397 водяних і 505 парових, вітряки до уваги не взято) [див. 14, с. 81-90]. Тобто тут є перспективи подальших досліджень.

Насамкінець згруповано статті, що присвячені писемним, зображальним, фольклорним і поведінковим джерелам із вивчення млинарства та млинів як пам'яток (Ренати Самотий, Надії Козел, Олени Ніколюк, Миколи Бабака, Ольги Шарапи, Костянтина Рахна й інших авторів). Поруч із цим, статті Михайла Красикова та Вікторії Кацай мають не лише джерелознавчу, а й виразну мистецтвознавчу та літературознавчу спрямованість у контексті **млинознавства** (саме такий

термін виважено застосовує перший із цих двох авторів [5, с. 273]). Джерелознавчими є також окремі статті, що розміщені за основним територіальним принципом (наприклад, розвідка Олени Крушинської «Вітряки Херсонщини у «Нарисах Дніпра» О. С. Афанасьева-Чужбинського»). Сергій Єсюнін (Хмельницький) здійснив спробу проаналізувати й систематизувати топоніми Хмельницької області, утворення яких пов'язане з млинарством. У системі пам'яткознавства й історичного джерелознавства топоніми є групою лінгвістичних джерел, тому поява такої статті цілком доречна [12, с. 64].

Слобідську Україну представляють декілька авторів журналу. 4 розвідки належать знаним харківським дослідникам: архітектору Денисові Вітченку, етнологу й літературознавцю Михайлові Красикову (поруч дві статті), мистецтвознавцю й музейникові Вікторії Кацай. Дві публікації підготував також художник і культуролог Олег Яриніч із Сахновщини Харківської області (історично це територія на межі Полтавщини, проте дослідження та творчість цього автора мають широкі географічні межі, сам він родом волиняк). Нідерландець Тон Местерс також ізгадав млина з Данилівки під Харковом, навіть знайшов світліну часів Другої світової війни [10, с. 45]. Окрім того, київський автор Павло Філь простежив історію вітряка, який є символом його рідного села Довжик, що на Сумщині (з 1971 р. в Переяславському скансені). В останній третині ХХ ст. в УРСР запроваджено збереження вітряків у скансенах чи біля краєзнавчих музеїв. Про це, звісно, не забули сказати в «Українському млинологічному журналі» (щодо пам'яток Слобідського краю це ґрунтовна, з обмірними кресленнями розвідка Дениса Вітченка, а також стаття Павла Філя). Вітряки Слобожанщини тепер зберігають просто неба в музеях у Писарівці на Золочівщині, Прелесному Слов'янського району, також Краснограді (на межі історичної Полтавщини), деякі переміщені до скансенів Києва й Переяслава; незначна кількість збереглася на своїх місцях. Таких пам'яток уже обмаль.

Наші земляки-слобожане, як, зрештою, й більшість авторів журналу з різних теренів України, майже оминули засадничі питання щодо місця млинознавства в системі знань. Їхні статті самі по собі суттєво збагатили тематичну розмаїтість журналу.

Показово, що жоден із авторів видання не застосовує термін «пам'яткознавство» (за винятком посилянь на пам'яткознавчі збірники й журнали). Бачимо, що віддані своїй справі автори просто успішно забули про існування українського пам'яткознавства, так їх

захопила ідея млінології / млінознавства. Водночас термін «пам'ятка / monument» неодноразово застосований у виданні насамперед у контексті питань реєстрації й охорони млинів (статті Едді Де Саделера, Олени Крушинської, Михайла Сирохмана, Сергія Ципишева, Валентини Бордіян, Миколи Миленка, Павла Філя, Дениса Вітченка, Федора Гонци, Ігоря Прохненка, Олени Жам, Олега Яриніча). Архітектор Денис Вітченко торкнувся проблем охорони культурної спадщини цілком згідно з теорією українського пам'яткознавства [3, с. 193]. Зокрема, він висловив слушні думки щодо «пам'яткоохоронних заходів» і цілком прийняв ключовий термін українського пам'яткознавства «пам'ятка історії та культури» (що викликає згоду) [3, с. 199-200]. Свого часу знаний науковець і правник Віктор Акуленко розгорнув цікаву дискусію навколо цього терміна [1, с. 23]. Автори журналу говорять також про «комплексні пам'ятки», «пам'ятки архітектури», «пам'ятки історії», «культурні цінності». Отже, ключові терміни сучасного українського пам'яткознавства та млінознавства тотожні.

Спробуємо збагнути, як автори й укладачі журналу розуміють запропонований термін «млінологія».

Як відзначено вже в анотації до другого випуску журналу та вступному слові голови Української млінологічної асоціації, к. і. н. Н.П. Лавріненка, млінологія (англ. molinology) вивчає млини й інженерні споруди загалом, що використовують силу вітру, води, м'язову силу людини чи домашніх тварин для приведення в рух зернопереробного, сукновального, ковальського або іншого обладнання [8, с. 8]. Як науковий редактор спецвипуску «Українського млінологічного альманаху» (2011 р.), Назар Лавріненко відзначав, що бачить млінологію в Україні як «самостійний напрям» історичних студій [7]. На його думку, млінологія має «свою» термінологію й науковий апарат та об'єднує різних за фахом дослідників – краєзнавців, істориків, архітекторів, музейників, етнографів, фольклористів, археологів, мистецтвознавців. Що й казати, всіх їх насправді давно єднає пам'яткознавство, самі млини є об'єктами культурної спадщини й тому конструювання млінології як самостійної міждисциплінарної галузі знань нічого нового в цьому сенсі не дасть.

Що ж до «своєї» термінології, то ніяких специфічних термінів, що невідомі чи неприйнятні для пам'яткознавства, млінознавці не пропонують. Здається, й Н. Лавріненко не вважає млінологію за окрему науку, це було б надто необачно. Лишається додати, що українське млінознавство постає не просто як напрям історичних студій, але

й складова пам'яткознавства – дисципліни також історичного профілю, при тому з незрівнянно ширшими дослідницькими об'єктами.

Центр пам'яткознавства НАН України і Українське товариство охорони пам'яток історії та культури вже багато років видають не-претензійний за оформленням науковий щоквартальник «Питання історії науки і техніки», що свідчить про постійну увагу вітчизняних пам'яткознавців до цієї категорії пам'яток. За зовнішнім виглядом цей щоквартальничок ні в яке порівняння з шикарним рецензованим журналом не йде, однак уже багато років є реально періодичним виданням. Окремі ремесла й пов'язані з ними типи споруд викликають настільки вагому увагу дослідників, що їм присвячують журнали та продовжувані збірники. Так, маємо розкішний київський часопис «Ковальська майстерність», доповнений інформаційними CD. Однак чергової «-логії» на цьому ґрунті не створено, ковальська майстерність живе у творчій праці ковалів.

З'являється низка застережень. Чи не ризикуємо перевантажити систему знань безкінечною вервечкою різноманітних «-логій»? Чи варто перетворювати на окрему дисципліну вивчення проблем, що торкаються лише однієї групи традиційних споруд? Є ж достатньо матеріалів, аби сформувати відтак «храмологію», «хатологію»... Кому вже що до душі. Сучасне пам'яткознавство вирішує насамперед проблеми, що стосуються розташованих просто неба (**нерухомих**) об'єктів у зв'язку з безкінечною підготовкою Зводу пам'яток історії та культури, а також особливостями Законодавства. Відтак українське пам'яткознавство втрачає перспективу цілісності, якої прагнули досягти, наприклад, Василь Дубровський (1927 р.) та Сергій Заремба (1995 р.) у своїх теоретичних розробках. Проблеми, що стосуються рухомих пам'яток, нині вирішують музеєзнавство, нумізматика, керамологія тощо. Щоправда, незворотність подальшого формування пам'яткознавства як цілісної системи підтверджує успішний захист Галиною Ковальчук докторської дисертації з теми «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства ХХ століття» (2005 р.). Очевидно, досягнення цього зоряного розсипу дисциплін у підсумку приведе до нового осмислення пам'яткознавства як багатогалузевої науки про культурну спадщину та як світоглядної системи. У цьому сенсі від активності дослідників залежить, набуде українське млинознавство як напрям пам'яткознавчих досліджень чіткого теоретичного обґрунтування, чи так і залишиться лише епізодичним, хоч і яскравим, громадським рухом із певними пошуковими здобутками.

Тут слід поставити й питання про методикоу досліджень.

Чим, наприклад, методи досліджень традиційного вітряка як споруди принципово відрізняються від методів вивчення народної храмової архітектури? Прислухаймося до видатного пам'яткознавця Стефана Таранушенка. Господарські споруди він поцінював у загальному контексті розвитку народної архітектури. «Дзвіниці та вітряки в своїх основних архітектурних формах є прямими нащадками замкових оборонних чи вартових веж, житлове будівництво живило своїми соками монументальну архітектуру, монументальна архітектура збагачувала й вдосконалювала архітектурні форми і будівельну техніку житла» – писав він [16, с. 59]. Отже, між храмовим, оборонним, житловим та господарським будівництвом завжди існував зв'язок (дзвіниці й вітряки та вежі; храм та житло). Що ж нам тепер, створювати п'ять нових дисциплін?

Критерієм приналежності праці до пам'яткознавства є застосування її автором виробленого нею методу дослідження об'єктів історико-культурної спадщини. За визначенням пам'яткознавця С. І. Кота, основою цього методу є «**комплексний аналіз і міждисциплінарні** дослідження цих об'єктів з метою отримання конкретних даних, необхідних для встановлення їх наукового, історичного, культурного, художнього, виховного та іншого значення, особливостей функціонування та взаємодії з навколишнім природним та антропогенним середовищем [задля] ефективного управління охороною та збереженням історико-культурної спадщини» [11, с. 19]. Усвідомлюємо це, чи ні, охорона та збереження культурної спадщини передбачає знакову природу пам'ятки. Уже втрачені «об'єкти» дозволяють, наприклад, лише за креслениками та світлинами відтворити певний етап у розвитку стилю. У символічному просторі пам'ятка залишається пам'яткою незалежно від того, зберегли ми її чи втратили. Нарешті, вона може бути відтворена [13].

Згідно з М. Гайдеггером, будь-яка наука конститується первісно через тематизацію (додамо, що це ще не говорить про її становлення в підсумкові). Метод не просто застосовують, але він репрезентує історіографію, наукові підходи до сущого отримують «методичну директиву» [17, с. 393].

У цьому сенсі ідейні натхненники журналу нічого визначального не запропонували. Так, Тарсіс ван Берхе Генехаувен повідомив про «подорожі млинами» [2, с. 14]. Лео ван дер Дріфт у новаторському «Дослідженні українських наплавних млинів» ретельно проаналізував

писемні й зображальні джерела, знайшов автентичні пам'ятки й реконструйовані об'єкти в різних країнах, здійснив фотофіксацію, виокремив типи споруд, навів статистичні дані. Це надзвичайно цікаве й на ділі пам'яткознавче дослідження, хоч автор не мав змоги здійснити обміри втрачених млинів. Тобто методи молинології та пам'яткознавства тотожні.

Як відзначає Тарсіс ван Берхе Генехаувен, об'єктами дослідження молинології є насамперед технології традиційного млина: конструкція будівлі, механізми. Також об'єктами дослідження є сам процес роботи млина, професійні вміння мірошника тощо [2, с. 14-16]. Цим млинознавство сьогодні дублює завдання вітчизняного пам'яткознавства щодо вивчення лише окремо обраної категорії пам'яток, такі теоретичні «здобутки» в українському контексті є «винайденням велосипеда». Нічого принципово нового на рівні теорії українського пам'яткознавства постановня в нашій країні «млинології» із запізненням десь у пів століття (*molinology*, 1965 р.) наразі не дало. Уточнення типології пам'яток, збагачення системи знань фактичними даними – це постійний процес і недостатня підстава для заміни пам'яткознавства на невизначену сукупність «-логій».

Значно цікавішими є практичні заходи діячів млинознавчого руху як важливий сучасний вияв громадського напряму пам'яткознавства. Гуртування зацікавлених млинарством і млинами осіб навколо млинознавства вже посприяло відновленню декількох вітряків в Україні [8, с. 9]. У цьому млинознавці подають приклад самоорганізації освічених діячів культури на фоні часті безпорадності комунальних закладів охорони культурної спадщини. І якщо захоплені своєю справою особистості прагнуть об'єднатися навколо обраного ними напряму досліджень, то це слід підтримати. Пам'яткознавство стане дієвим там, де активне та впливове громадянське суспільство, а громадянин є освіченим.

Може здатися, що в демократичних суспільствах активно розвивається **не те, що теоретично правильно обґрунтовано** з проєкцією на тривалий час (як наше пам'яткознавство), а що **практично дієве** в поточний момент. Ми спостерігаємо розсип традиційних гуманітарних наук на мозаїку вузьких міждисциплінарних напрямів досліджень, що привабили увагу культурної громадськості. Як жахав наприкінці минулого століття французький історик Франсуа Дос, історія розсипалася на крихти (*miettes*), які дедалі важче співвіднести [18, с. 217]. Невідомо, на що перетворяться розсипані крихти, проте

«мозаїчність» передбачає в кінцевому підсумкові щось цілісне. Тому майбутнє за науками, що охоплюють широкі обрії й мають розвинену теоретичну базу, хоч своєю стабільністю вони притягують до себе чимало гальмівних сил, обростають мхом посадових авторитетів і баластом кар'єристів. Напрямами досліджень із реальним, але вузьким предметом можуть спалахувати яскравими фантомами нових дисциплін завдяки захопленним дослідникам, що таким чином вільно виявляють себе. У кінцевому підсумку все конструктивне з їхнього доробку стане надбанням фундаментальних наук, знову зрушивши їх зі стану нерухомости.

Насамкінець слід відзначити, що другий випуск журналу гідно представлений у Харкові. 11 жовтня 2019 р. автори статей Михайло Красиков та Денис Вітченко, а також видавець Олександр Савчук здійснили презентацію в ХДНБ ім. В.Г. Короленка й подарували журнал книгозбірні. 6 листопада 2019 р. професор НТУ «ХП» Михайло Красиков прочитав безкоштовну лекцію «І ставок, і млинок...» Млинарство в українській культурі» в галереї «Мистецтво Слобожанщини» (Держпром, 4-й під'їзд). Презентації відбулися також ув інших містах.

Загалом, слід привітати розвиток млинознавчих студій в Україні й появу вже другого випуску оригінального «Українського млинологічного журналу». Водночас можна дружньо побажати палким прихильникам цієї справи не відмежовуватися від українського пам'яткознавства, до якого так чи так ведуть усі шляхи. Самостійною наукою «млинологія» як напрям досліджень (пам'яткознавчих за своєю сутністю) на ділі не стане, навіть якщо його зопалу проголосити за таку. Адже млини як пам'ятки нерозривні з природним довкіллям і культурним простором, очевидно ж потребують вивчення й охорони разом із усіма типами знакових споруд. У системі українського пам'яткознавства млини вивчають насамперед як комплексні об'єкти культурної спадщини: водночас це пам'ятки архітектури й історії техніки. На міжнародному рівні млінологія розвивається як складова історії технологій і залежить від громадських ініціатив, то ж тут немає особливих контрастів.

Очевидно, що й теоретикам українського пам'яткознавства необхідно поглибити дослідження його громадського напрямку (який виділив світлої пам'яті Сергій Заремба) [4, с. 16]. Бачимо, що увага культурної громадськості лише до однієї групи пам'яток спричинила відразу низку позитивних результатів за пів століття: створення нових організацій і міжнародних громадських об'єднань, наукових

і популярних видань, поширення знань про млини, нарешті – викликала практичні дії зі збереження таких об'єктів культурної спадщини. Якщо тепер млинознавство знайшло відгук у серцях відразу цілої групи українських дослідників, доцільно розглядати його в системі вітчизняного пам'яткознавства як галузь досліджень і практичної діяльності, що формується зусиллями громадських об'єднань (TIMS й УМА).

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.І. Становлення і розвиток законодавства про охорону і використання пам'яток культури в Україні (1917–1991 рр.): Дис.... канд. юрид. наук у формі наук. доповіді, що виконує також функції автореферату. Спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень / В.І. Акуленко. – Київ, 1992. – 33 с.
2. Берге Генегаувен, Т. ван. Що таке TIMS і що таке млинологія // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 12–17.
3. Вітченко Д. Проблеми створення музею народної архітектури та побуту Слобідської України на базі літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди у селі Сковородинівка Харківської області / Денис Вітченко // Український млинологічний журнал. – Харків – Київ, 2019. Випуск другий. – С. 193–200.
4. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність: Автореферат дис. ... доктора історичних наук. Спец. 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Сергій Заремба; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 1996. – 49 с.
5. Красиков М. Дві картини з вітряками з колекції Етнографічного музею «Слобожанські скарби» імені Г. Хоткевича НТУ «ХП» // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 272–278.
6. Крушинська О. Млини і люди. Слово від редактора і упорядника випуску Олени Крушинської // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 301.
7. Лаврінченко Н. Від укладачів // Український млинологічний журнал: історія, етнографія, культура / Українська Млинологічна

Асоціація; Приватний іст.-етногр. музей «Козацькі землі України». – Черкаси – Київ, 2011. – С. 5.

8. Лавріненко Н. 10 років млинології в Україні. Слово від голови Української млинологічної асоціації (УМА) Назара Лавріненка // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 8–9.

9. Лісова Лідія. Хто порятує вітряки на Черкащині? [Електронний ресурс] // Голос України. – 2019. – 26 жовтня. Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/323213> (20.10.2019).

10. Местерс Тон. Типологія вітряків України // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 38–49.

11. Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика / Відп. ред. Горбик В.О. / Ред. кол. Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Кот С.І., Пархоменко М.Т., Титова О.М., Федорова Л.Д. / НАН України; Ін-т історії України; УТОПІК; Центр пам'яткознавства НАНУ та УТОПІК. – К., 2007. – 335 с.

12. Романовський В.С. Лінгвістичні джерела пам'яткознавчого дослідження / В.С. Романовський // Вісник Харківської державної академії культури. – Харків, 2012. – Вип. 36. – С. 57-68.

13. Романовський В.С. Невидима природа мистецтва у світлі сковородинського новоплатонізму // Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини. Матеріали наук.-пр. конф. (23-24 червня 2017 року). – Харків, 2017. – С. 236–249.

14. Статистический справочникъ по Харьковской губернии / Харьк. Губ. Земская Управа; Оценочно-статистический отд.; авт. предисл. С. С. Жилкинъ. – Харьковъ, 1914. – [Репринтне видання / Відп. ред. та автор вступ. статті В. С. Романовський]. – Харків: Вид-во САГА, 2007. – 17, – 180 с., 23 арк. картогр. та діагр.

15. Стрельник И. Харьковские мельницы переехали в Киев [Електронний ресурс] / Ирина Стрельник [Бесіда з Михайлом Красиковим] // Вечерний Харьков. – 2019, 02 нояб. Режим доступу: https://vecherniy.kharkov.ua/news/162578/?fbclid=IwAR3z_XCwFYp1o-Zcu1jnQsZvoqBgXtfdSDW1dQMTsvUZgJNyfKLjl2od-vs (02.11.2019).

16. Таранушенко С.А. Народні елементи в монументальній мурованій архітектурі XVII–XVIII століть на Слобожанщині / Степан Таранушенко; [за авторським рукописом 1959 р.; підготував до друку Віктор Вечерський] // Пам'ятки України. – 1992. – № 2-3. – С. 58-60; 119-122.

17. Хайдеггер М. Бытие и время / Перевод В. В. Бибихина. – М., 1997. – 452 с.
18. Яковенко Н. Вступ до історії / Яковенко Наталя. – К.: Критика, 2007. – 376 с.
19. Яриніч О. Мистецький проект «Вітряки України» // Український млинологічний журнал. Харків – Київ, 2019. – Випуск другий. – С. 290–300.
20. A History of Cornish Mail- and Stage-Coaches / Cyril Noall with a foreword by Daphne du Maurier. D. Bradford Barton LTD Truro. Printed in Great Britain, 1963. – 116 p.